

สมถวิปัสสนาในพระไตรปิฎก ตอนที่ ๙

สุภีร์ ทุมทอง

๑๙ กันยายน ๒๕๕๗

สมถวิปัสสนาในพระไตรปิฎก

๑. ความหมายและตัวสภาวะ
๒. สิ่งที่ควรทราบและความสำคัญ
๓. สมถวิปัสสนากับวิธีการปฏิบัติธรรม
๔. สมถวิปัสสนาในพระไตรปิฎก
๕. สมถวิปัสสนาในกรรมฐาน

๔. สมถวิปัสสนาในพระไตรปิฎก

๔.๑ สมถปุพพังคมวิปัสสนา

๔.๒ วิปัสสนาปุพพังคมสมถะ

๔.๓ สมถวิปัสสนายุคนี้ทณะ

๔.๔ ธรรมุจจัจจวิคคหิตมานัส

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

๔.๒.๑ บุคคล ๔

- (๑) ได้สมณะแต่ไม่ได้วิปัสสนา
- (๒) ได้วิปัสสนาแต่ไม่ได้สมณะ
- (๓) ไม่ได้ทั้งสมณะและวิปัสสนา
- (๔) ได้ทั้งสมณะและวิปัสสนา

(นัย อ.จตุกก. ๒๑/๙๓ ทุติยสมาธิสูตร)

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

๔.๒.๒ อริยสัมมาสมาธิภาวนา ๕

(๑) ปฐมฌาน (๒) ทุตติยฌาน

(๓) ตติยฌาน (๔) จตุตถฌาน

(๕) ใส่ใจอารมณ์และทางตลอดด้วยปัญญา

(นัย อ.ปญจก. ๒๒/๒๘ ปัญจกสิกสูตร)

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

๔.๒.๓ อริยสัมมาสมาธิ มี บริหาร ๗

สัมมาทิฏฐิ เป็นหัวหน้า

องค์มรรคประจำ ๓ คือ

สัมมาทิฏฐิ สัมมาวายามะ สัมมาสติ

(ม.อ. ๑๔/๑๓๖ มหาจัตตารีสกสูตร)

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

๔.๒.๔ สติปัฏฐาน ๔

อิธ ภิกขเว ภิกขุ กายะ กายานุปสฺสี วิหฺรตี

อาตาปี สมฺปชาโน สติมา (องค์มรรค ๓)

วิเนยฺย โลกเก อภิชฌมาโทมนสฺสํ (สมาธิ)

(ที.ม. ๑๐/๓๗๓ มหาสติปัฏฐานสูตร)

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

๔.๒.๕ โพชฌงค์ ๗

ตตถ กตโม สติสมโพชฌงค์.

อิธ ภิกขุ สติมา โหติ ปรมေန สติเนปกุเกณ สมนุนาคโต

จिरกตมปิ จिरภาสิตมปิ สริตา โหติ อนุสุสริตา.

อโย วุจฺจติ สติสมโพชฌงค์. (๑)

(อภ.วิ. ๓๕/๔๖๗ โพชฌังควิภังค์)

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

โส ตถา สโต วิหรนฺโต ตํ ฌมฺมํ **ปญฺญา**

ปวิจฺนติ ปวิจฺรติ ปรีวํสํ อापชฺชติ.

อโย วุจฺจติ **ฌมฺมวิจฺยสมฺโพชณฺงโค.** (๒)

(อภิ.วิ. ๓๕/๔๖๗ โพชณฺงควิภังค์)

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

ตสฺส ตํ ฌมมํ **ปญฺญา** ปวิจฺจนโต ปวิจฺรโต
ปรีวิมฺสํ อापชฺชโต อารทฺธํ โหติ วีรียํ อสฺสลิํ.
อโย วุจฺจติ **วีรียสมฺโพชฌมฺโก**. (๓)
(อภิ.วิ. ๓๕/๔๖๗ โพชฌังควิภังค์)

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

อาทรทฐวีริยสุส ออุปชชติ ปีติ นีรามิสสา.

อัย วุจฺจติ **ปีติสมุโพบุชฌนํโค.** (๔)

(อภิ.วิ. ๓๕/๔๖๗ โพบุชฌนํควิภังค์)

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

ปีติมนสฺส กาโยปิ ปสฺสมุภตฺติ จิตฺตมฺปิ ปสฺสมุภตฺติ.

อโย วุจฺจติ **ปสฺสทฺธิสมฺโพชฌมฺโก.** (๕)

(อภิ.วิ. ๓๕/๔๖๗ โพชฌังควิภังค์)

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

ปสฺสทฺธกายนฺสฺส สุขินฺน จิตฺตํ สมานิชฺยตี.

อโย วุจฺจตี สมานิสฺมโปชณฺงโค. (๖)

(อภิ.วิ. ๓๕/๔๖๗ โปชณังควิภังค์)

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

โส ตถา สมาหิตํ จิตฺตํ สาธุกํ อชฺฌุเปกฺกชิตา โหติ.

อโย วุจฺจติ อูเปกฺขาสมฺโพชฌมฺงโค. (๗)

(อภิ.วิ. ๓๕/๔๖๗ โพชฌังควิภังค์)

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

.. ตีณิ สุจริตานิ ปริปุรานิ
จตุตทาโร สติปฏฺฐาเน ปริปุเรนฺติ,
จตุตทาโร สติปฏฺฐานา ปริปุรา
สตุต โภชณฺงเค ปริปุเรนฺติ,
สตุต โภชณฺงคา ปริปุรา วิชฺชาวิมุตฺตี ปริปุเรนฺติ,
(อํ.ทสก. ๒๔/๖๑ อวิชชาสูตร)

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

กถํ ภาวิตา จ ภิกฺขเว จตฺตารโ สติปญฺจานา

กถํ พหุสํกตา สตฺต โภชณฺงเค ปริปุเรนฺติ ?

ยสฺมึ สมเย ภิกฺขเว ภิกฺขุ กายเ กายานุปสฺสี วิหฺรติ,

อุปฺปจิตาสฺส ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน สติ โหติ อสมมฺภฺจา.

(สํ.ม. ๑๙/๙๙๒ ทุติยภิกฺขุสฺสูตร)

๔.๒ วิปัสสนาบุพเพกัมมสมถะ

ยสฺมึ สมเย ภิกฺขเว ภิกฺขุโน อูปฏฺฐิตา สติ โหติ อสมมฺภฺจฺจา,
สฺติสมฺโพชฌงฺโก ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน อารทฺโธ โหติ,
สฺติสมฺโพชฌงฺกํ ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุ ภาเวติ,
สฺติสมฺโพชฌงฺโก ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน
ภาวนาปาริปุรี คจฺจติ. (๑)
(สํ.ม. ๑๙/๙๙๒ ทุติยภิกฺขุสฺสูตร)

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

โส ตถา สโต วิหรนโต ตัม ฌมมํ **ปญญา** ปวิจันตี
ปวิจรตี ปรีวิมฺสมาปชชตี, ยสฺมึ สมเย ...

ฌมมวิจยสมุโพชฌงโก.. (๒)

(สํ.ม. ๑๙/๙๙๒ ทุติยภิกขุสูตร)

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

ตสฺส ตํ ฌมฺมํ ปญฺญาย ปวิจฺฉินฺโต ปวิจฺรโต
ปรีวํสมาปชฺชโต อารทฺธํ โหติ วีริยํ อสฺสลิํ.
ยสฺมี สฺมเย ... **วีริยสมุทฺโพชฌงฺโก**... (๓)

(สํ.ม. ๑๙/๙๙๒ ทุติยภิกขุสูตร)

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

อาารทฺธวีสฺยสฺส อฺปฺปชฺชติ ปีติ นีสฺยมิสฺสา. (๔)

ปีติมนสฺส กายโยปี ปสฺสมภฺติ, จิตฺตมฺปิ ปสฺสมภฺติ. (๕)

ปสฺสทฺธกายสฺส สฺขีโน จิตฺตํ สฺมาธิยติ. (๖)

โส ตถาสฺมาหิตํ จิตฺตํ สฺราชฺกํ อชฺฌนฺนเปกฺขิตา โหติ. (๗)

เวทนาสุ... จิตฺเต... ฌมฺเมสุ ฌมฺมานุปสฺสี...

(สํ.ม. ๑๙/๙๙๒ ทุติยภิกขุสฺสูตร)

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

ตถารูปานํ ภิกขเว ภิกขุณฺํ ฌมฺมํ สุตฺวา
ทวเยน รูปกาเสน รูปกฺฺโจ วิหฺรติ
กายรูปกาเสน จ จิตฺตรูปกาเสน จ,
โส ตถา รูปกฺฺโจ วิหฺรนฺฺโต
ตํ ฌมฺมํ อนฺุสฺสรติ อนฺุวิตกฺเกติ.

(สํ.ม. ๑๙/๑๘๔ สีลสุตฺร)

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

ยสฺมึ สมเย ภิกฺขเว ภิกฺขุ ตถา วูปกฺกฺโข วิหรนฺโต
ตํ ฌมฺมํ อนุสฺสรตี อนฺวิตฺกฺเกตี,
สตฺติสมฺโพชฌมฺงฺโก ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน อารทฺโธ โหตี..
(สํ.ม. ๑๙/๑๘๔ สีลสุตฺร)

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

โส ตถา สโต วิหรนฺโต ตํ ฌมฺมํ **ปญฺญา** ปวิจฺจตี
ปวิจฺรตี ปรีวํสมาปชฺชตี. ยสฺมึ สมเย ..

ฌมฺมวิจยสมุโพชฌงฺโค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน

อารทฺโธ โหตี,...

วิริยะ... ปีตี... ปัสสัทธิ... สมาธิ... อุเบกขา...

(สํ.ม. ๑๙/๑๘๔ สีลสุตฺต)

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

๔.๒.๖ วิมุตตตายตนะ ๕

ปณฺจิมานิ ภิกฺขเว วิมุตฺตตายตนาณิ,
ยตฺถ ภิกฺขุโน อปฺปมตฺตสฺส อาตาปีโน
ปหิตตฺตสฺส วิหฺรโต อวิมุตฺตํ วา จิตฺตํ วิมฺจฺจตี,
อปริกฺชีณา วา อาสวา ปริกฺขยฺมฺ คจฺฉนฺตี,
อนนฺุปฺตตฺตํ วา อนฺุตฺตรํ โยคกฺเขมฺ อนฺุปาปฺณาตี.

(อ.ปณฺจก. ๒๒/๒๖ วิมุตตตายตนฺสูตฺร)

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

อิธ ภิกขเว ภิกขุโน สตถา ฌมมํ เทเสตี
อณฺตโร วา ครุจฺจานินฺโถ สพฺรหฺมจารี,
ยถา ยถา ภิกขเว ตสฺส ภิกขุโน สตถา ฌมมํ เทเสตี
อณฺตโร วา ครุจฺจานินฺโถ สพฺรหฺมจารี, ตถา ตถา
โส ตสฺมि ฌมฺเม อตฺถปฺปฏิสํเวที จ โหติ ฌมฺมปฺปฏิสํเวที จ,
(อ.ปญจก. ๒๒/๒๖ วิมุตตายนฺตฺนสูตร)

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

ตสฺส อตฺถปฺภิสฺสเวทฺธิโน ฌมฺมปฺภิสฺสเวทฺธิโน ปามุชฺชํ ชายตี,
ปมฺพิตตสฺส ปีติ ชายตี, ปีติมนสฺส กายโย ปสฺสมภฺตติ,
ปสฺสทฺธกกายโย สุขํ เวทเตติ. สุขีโน จิตฺตํ สมာธียตี.

อิทํ ภิกฺขเว ปจฺมํ วิมุตฺตตายตฺนํ,.. (๑)

(อ.ปญจก. ๒๒/๒๖ วิมุตตตายตฺนสูตร)

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

อปัจ โข ยถาสุตฺตํ ยถาปริยตฺตํ ฌมฺมํ วิตฺถาเรน ปเรสํ เทเสติ.

โส ตสฺมึ ฌมฺเม อตฺถปฏฺฐิสํเวทึ จ โหติ ฌมฺมปฏฺฐิสํเวทึ จ.

ตสฺส อตฺถปฏฺฐิสํเวทึโน ฌมฺมปฏฺฐิสํเวทึโน ปามุชฺชํ ชายติ,

ปมฺุทิตสฺส ปีติ ชายติ, ปีติมฺนสฺส กาโย ปสฺสมภติ,

ปสฺสทฺธกาโย สุขํ เวเทติ, สุขีโน จิตฺตํ สมာธิยติ.

อิทํ ภิกฺขเว ทฺุติยํ วิมุตฺตายตฺนํ, (๒)

(อ.ปญจก. ๒๒/๒๖ วิมุตตายนสูตร)

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

อปัจจ โข ยถาสุตํ ยถาปริยตตํ ฌมมํ วิตถาเรน
สชฌมายํ กโรติ.,..

อิทํ ภิกขเว ตตฺถิยํ วิมุตตายตฺถนํ, (๓)

(อ.ปญจก. ๒๒/๒๖ วิมุตตายนฺตฺถนสูตร)

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

อปิจ โข ยถาสุตํ ยถาปริยตตํ ฌมมํ เจตสา

อนุวิตกเกติ อนุวิจारेติ มนसानุเปกขติ.,...

อิทํ ภิกขเว จตฺตถํ วิมุตตายตन्नํ, (๔)

(อ.ปญจก. ๒๒/๒๖ วิมุตตายนนสูตร)

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

อปัจจ ขวสุส อณฺณตรํ **สมาธินิमित्तํ** สุกฺคหิตํ โหติ

สุมฺนสิกตํ สุปฺธาริตํ **สุปฺปฎฺฐิวิทฺธํ** ปณฺณาย.,...

อิทํ ภิกฺขเว ปณฺจมนํ วิมุตฺตตายตฺนํ, (๕)

(อ.ปณฺจก. ๒๒/๒๖ วิมุตฺตตายตฺนสฺสูตร)

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

๔.๒.๗ อนุบุพพิภกา กับ อริยสัจ

เอกมนต์ นิสินนสฺส โข ยสฺสสฺส กุลปฺตฺตสฺส ภาควา

อนุบุพพิภกํ กเถสิ. เสยฺยถิํ. ทานกถํ สีลกถํ

สคฺคกถํ กามานํ อาทีนวํ โอการํ สํกิลสํ

เนกฺขมฺเม อานิสํสํ ปกาเสสิ.

(วิ.ม. ๕/๒๖)

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

ยथा ภควา อภฺยาสี ยสํ กุลปุตฺตํ กลฺลจิตฺตํ
มฺหุจิตฺตํ **วินีวรณจิตฺตํ** อุทคฺคจิตฺตํ ปสนฺนจิตฺตํ
อถ ยา พุทฺธานํ สามุกกํสีกา ฅมฺมเทสนา,
ตํ ปกาเสสี ทุกฺขํ สมุทยํ นีโรธํ มคคํ.

(วิ.ม. ๕/๒๖)

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

เสยฺยถาปี นาม สุทฺธํ วตฺถํ อปคตกาฬกํ สมฺมเทว
รชนํ ปฏฺฐิคฺคณฺเหยฺย, เอวเมว ยสฺสสุส กุลปฺตฺตสุส
ตฺสฺมึเยवासเน วิรชํ วิตมฺลํ ฌมฺมจกฺขุ อุตฺปาที
“ยงฺกิลฺลิจิ สมฺมุตฺถมฺมํ, สพฺพนฺตํ นีโรธมฺมนุ”ติ.

(วิ.ม. ๕/๒๖)

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

๔.๒.๘ วิปัสสนา กับ อริยมรรคมีองค์ ๘

จกขุณฺจ โข ภิกขเว ชานํ ปสฺสํ ยถาภูตํ, รูเป ชานํ ปสฺสํ ยถาภูตํ,
จกขุวิญญาณํ ชานํ ปสฺสํ ยถาภูตํ, จกขุสมฺมสฺสํ ชานํ ปสฺสํ
ยถาภูตํ, ยมิตํ จกขุสมฺมสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทยิตํ สุขํ वा
ทุกฺขํ वा อทุกฺขมสุขํ वा, ตมปิ ชานํ ปสฺสํ ยถาภูตํ

(ม.อ. ๑๔/๔๓๐ สฬายตนวิภังคสูตร)

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

จกฺขุสฺมึ น สารชฺชติ, รูเปสฺสุ น สารชฺชติ,
จกฺขุวิญญาเณ น สารชฺชติ, จกฺขุสมฺผลสฺเส น สารชฺชติ,
ยมิทํ จกฺขุสมฺผลสฺสปลจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทยิตํ สุขํ वा
ทุกฺขํ वा อทุกฺขมฺสุขํ वा, ตสฺมึปิ น สารชฺชติ.

(ม.อ. ๑๔/๔๓๐ สฬายตนวิภังคสูตร)

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

ตสฺส อสสารตฺตสฺส อสํยฺตฺตสฺส อสมมุพฺพหสฺส อาทีนวานุปสฺสีโน
วิหฺรโต อายตี ปณฺจูปาทานกฺขนฺธา อปจยฺ คจฺฉนฺตี.

ตณฺหา จสฺส โปโนพฺภวิกา นนฺทึราคสฺหคฺตา

ตตฺรตตฺราริณฺนฺที, สฺวา จสฺส ปหฺยตี.

(ม.อ. ๑๔/๔๓๐ สฬายตนวิภังคสูตร)

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

ตสฺส กายิกาปิ ทรธา ปหฺยณฺติ, เจตสิกกาปิ ทรธา ปหฺยณฺติ.

กายิกาปิ สนฺตาปา ปหฺยณฺติ, เจตสิกกาปิ สนฺตาปา ปหฺยณฺติ.

กายิกาปิ ปริฬาหา ปหฺยณฺติ, เจตสิกกาปิ ปริฬาหา ปหฺยณฺติ.

โส กายิกสุขุมฺปิ เจโตสุขุมฺปิ ปฏฺฐิสฺสเวเทติ.

(ม.อ. ๑๔/๔๓๐ สฬายตนวิภังคสูตร)

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

ยา ตถาภูตสฺส ทิฏฺฐิ, สาสฺส โหติ **สมมาทิฏฺฐิ**.

โย ตถาภูตสฺส สงกบฺโป, สฺवासฺส โหติ สมมาสงกบฺโป.

โย ตถาภูตสฺส วายาโม, สฺवासฺส โหติ สมมาวายาโม.

ยา ตถาภูตสฺส สติ, สาสฺส โหติ สมมาสติ.

โย ตถาภูตสฺส สมาธิ, สฺवासฺส โหติ **สมมาสมาธิ**.

บุพฺเพว โข ปนสฺส กายกมฺมํ วจีกมฺมํ อาชีโว สุปริสุทฺโธ โหติ.

เอวมสฺสายํ อริโย อฏฺฐจฺจคิโก มคฺโค ภาวนาปาริปุริ คจฺฉติ.

(ม.อ. ๑๔/๔๓๐ สฬายตนวิภังคสูตร)

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

๔.๒.๙ อนุสาสนี คือเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะ

สโต ภิกขเว ภิกขุ วิหเรยฺย สมฺปชาโน,

อัย โว อมฺหากํ อนุสาสนี. กถญจ ภิกขเว ภิกขุ สโต โหติ?

อิธ ภิกขเว ภิกขุ กายเ กายานุปสฺสี วิหฺรติ

อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฌมาโทมนสฺสํ,

เวทนาสุ ... จิตฺเต ... ฌมฺเมสุ ฌมฺมานุปสฺสี ...

(สํ.ม. ๑๙/๓๖๘ สติสูตร)

๔.๒ วิปัสสนาบุพพังคมสมณะ

กถณฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ สมฺปชาโน โหติ ?

อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ อภิกฺกนฺเต ปฏฺฐิกฺกนฺเต สมฺปชานการี โหติ,

อาโลเกเต วิโลเกเต สมฺปชานการี โหติ,

สมฺมิถฺชิตฺเต ปสาริตฺเต สมฺปชานการี โหติ,

สงฺฆาภฺปิพฺตฺตจิวรรธารणे สมฺปชานการี โหติ,

อสีเต ปีเต ขายิตฺเต สายิตฺเต สมฺปชานการี โหติ,

อุจฺจารปสฺสาวกมฺเม สมฺปชานการี โหติ,

คเต จิตฺเต นิสินฺเน สุตฺเต ชาคริตฺเต ภาสีเต ตฺถุณีภาเว สมฺปชานการี โหติ.

(สํ.ม. ๑๙/๓๖๘ สติสูตร)

สวัสดีครับ